

APIS-hokken: nog 84 uren hokken in 2008!

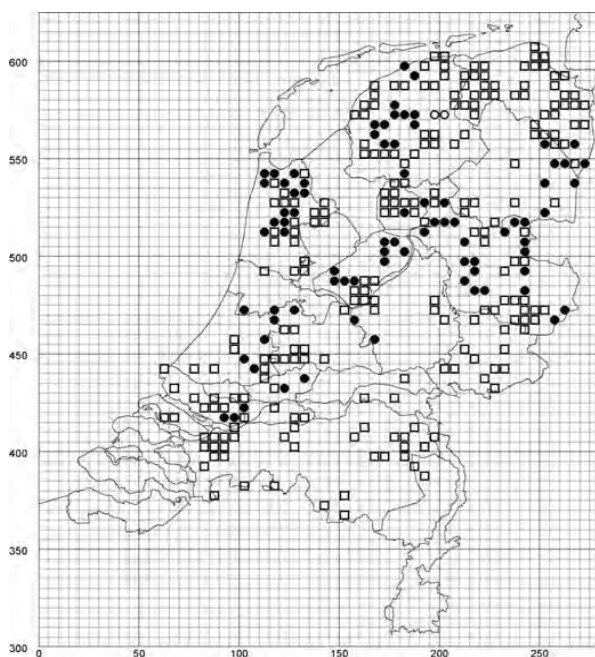
Theo Peeters

Het project APIS-hokken (AtlasProject Inventarisatie Saaie hokken) nadert haar eind.

Bij het teruglezen van de APIS-hokkeninformatie in vorige nieuwsbrieven, kwam ik een aantal foutjes tegen. Allereerst was het totaal aantal witte hokken in het begin 307, later blijkt dit 308. Ik ga er hier voor het gemak van uit dat we begonnen zijn met 308 witte hokken. Tevens waren vanaf oktober 2005 niet 135 maar nog 172 witte hokken te vullen.

Tabel 1. Overzicht witte hokken per jaar.

Datum	Aantal witte hokken	Totaal gevuld
02-2004	308	
04-2005	230	78
11-2005	172	135
07-2006	148	160
06-2007	103	205
03-2008	84	224

Figuur 1. APIS-hokken (Bron: EIS-Nederland, maart 2008; grootte van een hok is 5 x 5 km).

Zwarte stippen (82): witte hokken.

Open cirkels (2): witte hokken waarvoor iemand zich heeft opgegeven, maar die nog niet bezocht zijn.

Vierkantjes (224): voormalige witte hokken.

Verslagen

Een ééndaagse inventarisatie van de bijen en wespen van Kwintelooijen, Plantage Willem III en de Palmerswaard

Verslag van de excursie van de sectie Hymenoptera naar Rhenen op 21.4.2007

Hans Nieuwenhuijsen, Leo Blommers, Kees Goudsmits, Peter Megens, Jan Smit & Jap Smits

Inleiding

De voorjaarsexcursie van de sectie Hymenoptera van de NEV op 21 april 2007 vond plaats in de omgeving van Rhenen (Ut.) en stond onder leiding van Leo Blommers, die dit gebied op zijn duimpje kent. Er waren circa 10 deelnemers, zes daarvan – de auteurs- stelden hun gegevens ter beschikking voor dit artikel.

Landschappelijk behoort het grootste deel van het gebied tot het Midden-Nederlandse zandgebied. De Palmerswaard vertegenwoordigt het rivierengebied. Het is het oostelijke einde van de Utrechtse heuvelrug, de stuwwal die bestaat uit kalkloze, grofzandige en grintrijke afzettingen van Rijn en Maas (Berendsen 2005). Noordelijk van deze stuwwal liggen dekzanden. Bij Veenendaal zijn deze afgegraven en ontstond de (voormalige) zandafgraving Kwintelooijen (Ac. 165-445). Op de zuidzijde van de stuwwal ligt de voormalige Plantage Willem III (Ac.165-443), gemeente Elst, en aan de voet van de wal de Palmerswaard (Ac.166-441), een uiterwaarde van de Rijn in de gemeente Rhenen.

Twee vragen staan centraal bij deze inventarisatie. Ten eerste: welke soorten aculeaten treffen we op dit moment aan in een specifiek terrein? In welke z-klasse en welke Rode Lijst (RL) categorie vallen de gevonden bijensoorten? In welke zeldzaamheidsklasse valt een wespensoor en neemt de soort toe of af? Het resultaat van deze vragen is de bekende

soortenlijst van een gebied. Zo krijgen we een indruk van het aantal zeldzame en bedreigde soorten. Eventueel kunnen voorstellen worden gedaan voor beheersmaatregelen op soortsniveau.

De soorten

Tabel 1. Soortenlijst van de drie bezochte gebieden.

Naam	z-klasse 1970-2001	RL- categorie	Kwinteloijen	Plantage Willem III	Palmerswaard
Apidae s.l.					
<i>Andrena barbilabris</i>	a	TNB	m		
<i>Andrena carantonica</i>	a	TNB	m	m	
<i>Andrena chrysoceles</i>	z	TNB			m,v
<i>Andrena cineraria</i>	z	TNB	m,v		
<i>Andrena clarkella</i>	z	TNB	v		
<i>Andrena flavipes</i>	a	TNB	m	v	v
<i>Andrena gravida</i>	zz	BE	m		
<i>Andrena haemorrhoea</i>	a	TNB	m,v		m,v
<i>Andrena helvola</i>	zz	TNB	m,v		
<i>Andrena minutula</i>	z	TNB		v	m
<i>Andrena mitis</i>	zz	TNB	m		
<i>Andrena nigroaenea</i>	a	TNB	m	m	
<i>Andrena nitida</i>	a	TNB	v	v	m
<i>Andrena ovatula</i>	z	KW	v	v	
<i>Andrena praecox</i>	z	TNB	m,v		
<i>Andrena proxima</i>	zz	TNB			m,v
<i>Andrena subopaca</i>	a	TNB			m,v
<i>Andrena synadelpha</i>	zz	TNB		m	
<i>Andrena vaga</i>	z	TNB	v		
<i>Anthophora retusa</i>	zz	BE	m,v		
<i>Bombus campestris</i>	a	TNB			k
<i>Bombus lapidarius</i>	a	TNB	w		
<i>Bombus pascuorum</i>	a	TNB	w		w
<i>Bombus sylvestris</i>	a	TNB	k		
<i>Bombus terrestris</i>	a	TNB	k	k	k
<i>Bombus vestalis</i>	a	TNB	k		
<i>Colletes cunicularius</i>	z	TNB	v	v	
<i>Halictus tumulorum</i>	a	TNB			v
<i>Lasioglossum albipes</i>	z	TNB		v	
<i>Lasioglossum calceatum</i>	a	TNB			v
<i>Lasioglossum morio</i>	z	TNB	v		v
<i>Lasioglossum pauxillum</i>	zz	TNB			v
<i>Lasioglossum sexnotatum</i>	zz	KW			v
<i>Nomada alboguttata</i>	z	TNB	m,v	m	v
<i>Nomada conjugens</i>	zz	TNB			m
<i>Nomada fabriciana</i>	z	TNB			m,v
<i>Nomada ferruginata</i>	zz	KW			m
<i>Nomada flava</i>	a	TNB	m,v	m,v	m
<i>Nomada flavoguttata</i>	z	TNB		m,v	v
<i>Nomada fucata</i>	z	TNB	m,v	v	
<i>Nomada fulvicornis</i>	zz	BE		v	
<i>Nomada goodeniana</i>	z	KW	m,v	m,v	v
<i>Nomada lathburiana</i>	z	KW	m,v	v	
<i>Nomada panzeri</i>	z	TNB	m		
<i>Nomada ruficornis</i>	a	TNB		m,v	m,v
<i>Nomada signata</i>	z	TNB		m	m
<i>Nomada succincta</i>	z	TNB	v		v
<i>Osmia rufa</i>	a	TNB	m,v		
<i>Sphecodes albilabris</i>	z	TNB	v	v	
<i>Sphecodes crassus</i>	z	TNB	v		
<i>Sphecodes ephippius</i>	z	KW	v	v	
<i>Sphecodes gibbus</i>	z	TNB			v
<i>Sphecodes monilicornis</i>	a	TNB		v	
Pompilidae					
<i>Priochemis coriacea</i>		Minder alge-Meen/toegen.		v	

Leo Blommers ving de volgende bladwespen:

Symphyla, Tenthredinidae

<i>Dolerus aericeps</i> Thomson	Kwintelooijen	166-445	1m 1v
<i>Dolerus bimaculatus</i> (Geoffroy)	Kwintelooijen	166-445	1m
<i>Macrophya alboannulata</i> Costa	Palmerswaard	166.4-441.5	1v
<i>Mesoneura opaca</i> (Fabricius)	Kwintelooijen	166-445	1v

Ten tweede: Welke habitats (Weeda et al 2006) treft men in het terrein aan en hoe ziet de aculeatengemeenschap van een habitat eruit? Achter Weeda's habitat vermelden we, tussen haken, Bal's natuurdoeltype. Dit levert een diagram op waarin met name de voedselrelaties worden weergegeven. Bovendien is het mogelijk deze aculeatengemeenschap te vergelijken met die in hetzelfde habitat elders. Nu kunnen we proberen de vraag te beantwoorden of bij een bepaald habitat een bepaalde aculeatengemeenschap hoort. Dit kan leiden tot voorstellen voor beheersmaatregelen op gebiedsniveau.

Bij Kwintelooijen springen er twee soorten uit:

Andrena gravida en *Anthophora retusa*. De eerste soort nestelt graag in graslanden op hellingen, zoals dijken. Voedsel in de vorm van voorjaarsbloei is er hier genoeg. Het tegengaan van successie en behouden van grasland zou op bepaalde plaatsen, met name op de helling, zeer gunstig zijn voor de weidebij.

In het gebied komt een grote populatie van *Anthophora retusa* voor, één van de weinige populaties buiten Limburg. De soort heet polylectisch maar werd hier in elk geval op hondsdrif aangetroffen. Deze bij lijkt een voorkeur te hebben voor het ruderaal milieu van groeven, niet alleen vanwege de voedselplanten maar ook om hellende grond, waarin genesteld wordt.

Plantage Willem III leverde een drietal *Nomada fulvicornis* op. Gastheer is o.a. *Andrena nigroaenea*, die in dit terrein voorkomt. De gastheer stelt weinig eisen aan zijn milieu, dus bijzondere maatregelen zijn niet nodig.

De Palmerswaard leverde twee kwetsbare soorten op. Allereerst *Nomada ferruginata*, de broedparasiet van *Andrena praecox*. De laatste is wel in Kwintelooijen gevonden, op de wilg. Hij kan dus hier ook verwacht worden. *Lasioglossum sexnotatum* is eveneens kwetsbaar. Aangezien van de biologie van de soort niet veel bekend is weten we ook niet hoe we de soort kunnen helpen.

De habitats en hun gemeenschappen

Kwintelooijen

Dit circa 25 ha grote gebied is in beheer bij het Recreatieschap Utrechtse Heuvelrug, Vallei en Kromme Rijnged. Het is een voormalige zandafgraving die op de noordzijde van de stuwwal ligt. Het bestaat

uit een recreatie- en een natuurgedeelte. Dat laatste omvat een vrij kale helling, die op het zuiden ligt en doorsneden wordt door erosiekanalen. Vooral de bovenzijde van de helling is begroeid met struiken als brem en nog lage robinia's. Aan de voet van de helling ligt een droog grasland dat overgaat in een nat gebied met poelen. Rond de poelen groeien veel wilgen. Eveneens aan de voet ligt een geologisch monument. Schotse hooglanders begrazen jaarrond het terrein.

Er is nog weinig naar bijen gekeken, des te meer naar wespen. De KNNV afdeling Wageningen inventariseerde in 2000 97 wespensoorten, veel ervan kenmerkend voor een pioniersmilieu (website KNNV). Leo Blommers (schrift. med.) verzamelde gedurende een aantal jaren 110 soorten wespen. Welke habitats treffen we aan? De groeve is ruderaal terrein (29) [droog schraalgrasland van de hogere gronden (33) en zoom, mantel, droog struweel (52)] en de meertjes met hun wilgen broekbos (35) [wilgenstruweel (55)].

In figuur 1 is te zien hoe de aculeatengemeenschap er op 21 april 2007 uit ziet.

Fig. 1.1. Aculeatengemeenschap van de zandafgraving Kwintelooijen op 21-4-2007.

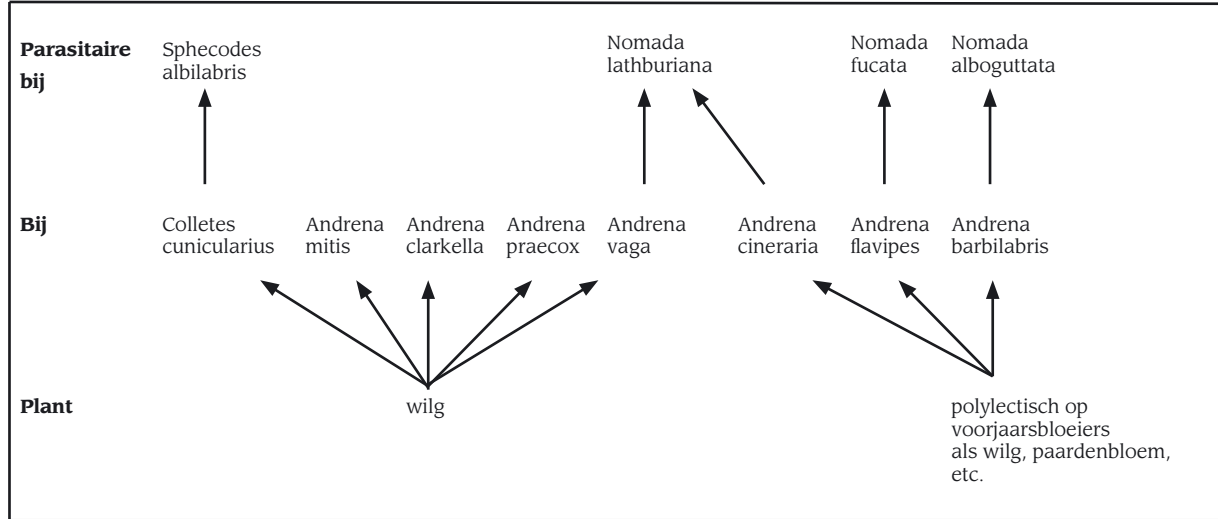

Fig. 1.2. Aculeatengemeenschap van de zandafgraving Kwintelooijen op 21-4-2007, vervolg.

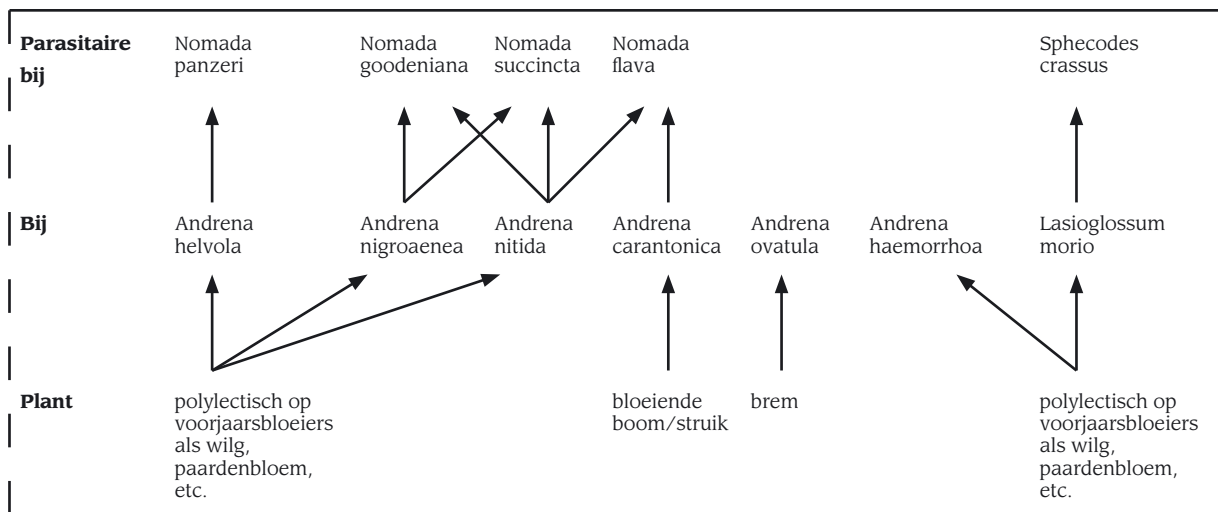
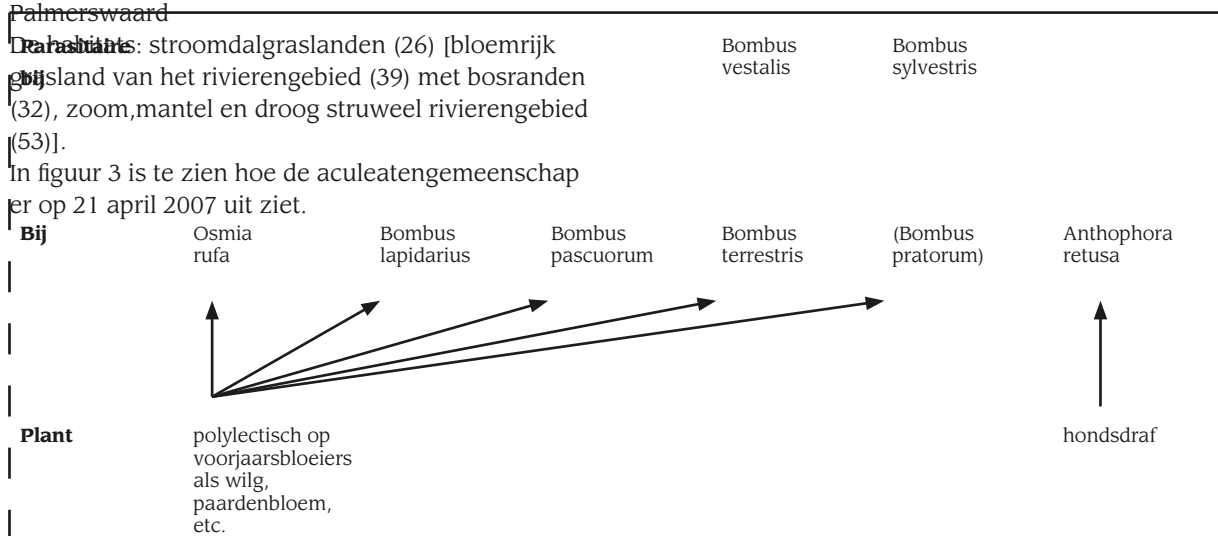

Fig. 1.3. Aculeatengemeenschap van de zandafgraving Kwintelooijen op 21-4-2007, vervolg.

Wat kunnen we concluderen?

De hele gemeenschap bestaat uit bijen; 32 soorten. Vooral de geslachten *Andrena* (14 soorten) en hun koekoeken *Nomada* (7 soorten) springen eruit. Dat zijn dan ook echte voorjaarsdieren. Vier van de 14 *Andrena*'s zijn wilgenspecialisten. We hebben het al over de grote *Anthophora retusa* populatie gehad. 28,3 % van de gevangen soorten komt alleen in dit terrein voor. Dat wijst op een aantal karakteristieke soorten voor de habitats in dit gebied.

We hebben geen wesp gezien. In 1999, een maand later, in mei, ving Jan Smit zeven soorten bijen en 17 soorten wespen (Smit 2000).

Het is de moeite waard in de toekomst eens de tot nu toe verzamelde gegevens uit groeven op een rijtje te zetten. We denken dan aan de Stikke Trui, de Meertensgroeve bij Vilt en de Zandkuil op Texel. Plantage Willem III

Het enige wat we hier kunnen vermelden zijn de habitats: droog schraalland (22), [droog schraalgrasland van de hogere gronden (33) en bosranden (32), zoom, mantel en droog struweel van de hogere gronden (52)]. Het gebied heeft dus bepaalde trekken gemeen met het vorige. Verschillen zijn het ontbreken van meertjes en van grote, open stukken zand.

Fig. 2.1. Aculeatengemeenschap van Plantage Willem III op 21-4-2007.

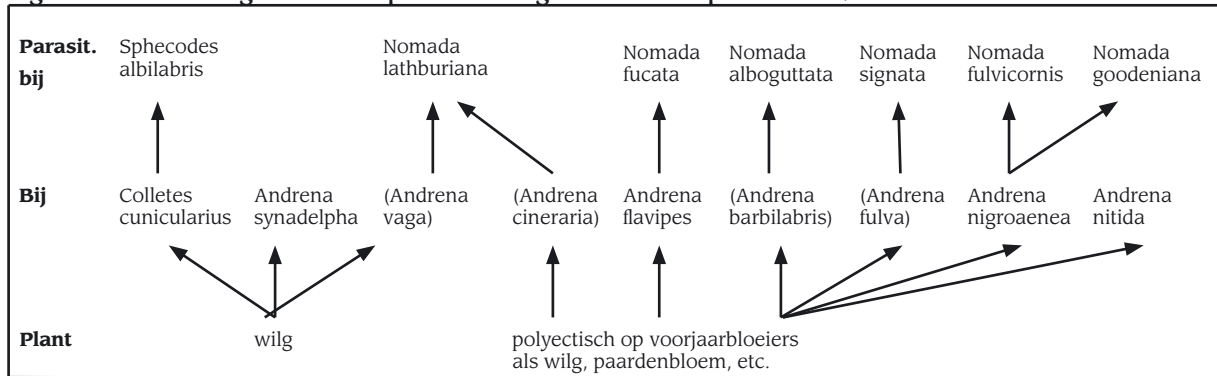
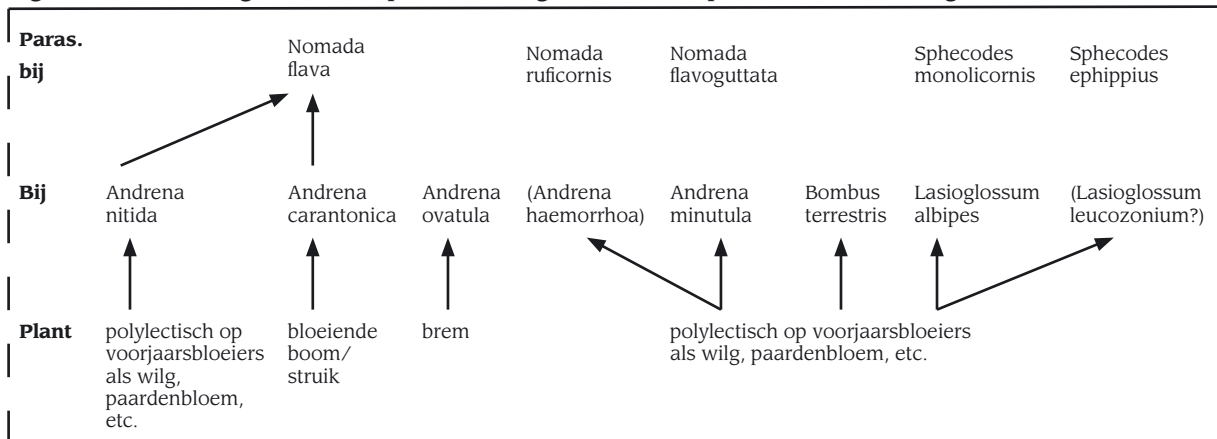

Fig. 2.2. Aculeatengemeenschap van Plantage Willem III op 21-4-2007, vervolg.

In figuur 2 is te zien hoe de aculeatengemeenschap er op 21 april 2007 uit ziet.

Conclusie: Ook hier bijna uitsluitend bijen. Slechts één wesp, een spinnendoder. Er zijn 12 soorten broedparasieten gevonden en 10 niet-parasitaire soorten. Er was hier weinig bloei. Blijkbaar zijn er wel nesten, maar wordt het stuifmeel van elders gehaald.

Van het totaal aantal soorten van deze dag komt 7,5 % alleen in dit terrein voor, dat wijst niet zo op specifieke soorten.

en Kees van Achterberg (Leiden) waren voor hem een stimulans om fanatiek verder te verzamelen. Bijna elk jaar zat er tussen het materiaal van Bob wel een nieuwe soort voor de fauna. Een aantal publicaties was daarvan het resultaat, waaronder twee artikelen die we samen hebben geschreven. De kroon op het werk was echter de grote publicatie over de Europese Pamphiliidae (1986), samen met

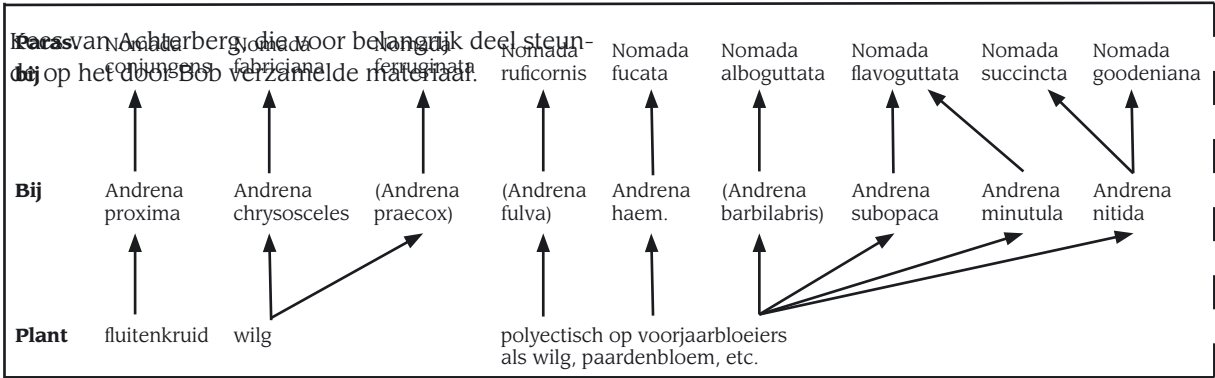
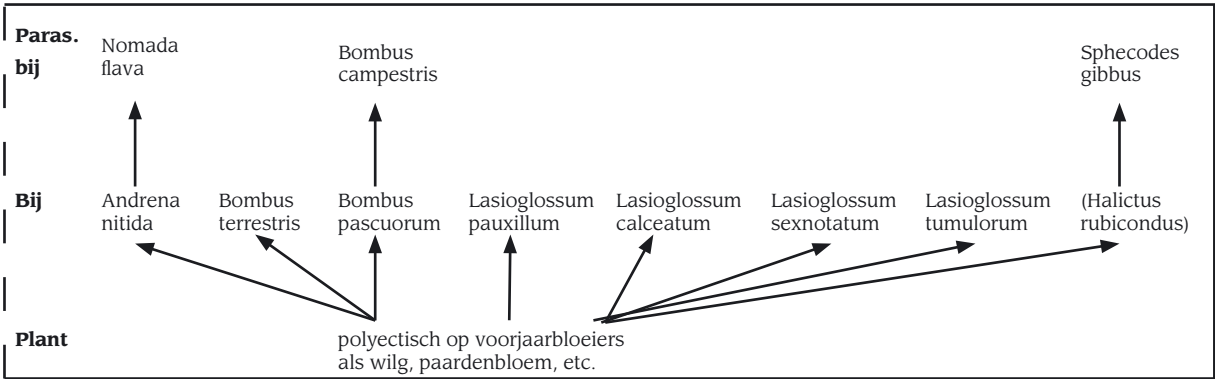

Fig. 3.2. Aculeatengemeenschap van Palmerswaard op 21-4-2007, vervolg.

Conclusie: Wederom uitsluitend bijen, maar hier ligt niet zo de nadruk op *Andrena*'s. Van het totale aantal soorten komt 20,7 % alleen hier voor. Dat wijst op een aantal karakteristieke soorten. Wat we boven opmerkten over de groeven kan hier opgemerkt worden over de uiterwaarden. Ook die zijn goed onderzocht op bijen en wespen. Ook hier zou het lonend zijn de gegevens een te bewerken. Zie verder in dit nummer "Angeldragende vliesvleugeligen in de Stalberg en de Isabellegreend".

Slotconclusies

Eerst iets over aculeate wespen en bladwespen. Leo Blommers mailde ons de volgende tabel:

gebied	Aculeate wespen	Bladwespen	% bladwespen
Kwinteloijen	110	38	26
Plantage Willem III	67	43	39
Palmerswaard	38	61	62

Dus: als je bladwespen verzamelt zoek dan meer op vochtige plekken, in de buurt van water, enzovoort. En omgekeerd geldt voor de aculeatenjager des te droger des te beter.

Een vergelijking van de drie gebieden (zie soorten-tabel) levert het volgende op. Er zijn in het totaal 53 soorten bijen gevangen. 11 % komt in alle gebieden voor, 28,3 % komt alleen in Kwinteloijen voor, 7,5 % alleen in Plantage Willem III en 20,7 % alleen in Palmerswaard.

We denken dat de 11% aan de lage kant is: of we vangen de gastheer maar niet de parasiet, of omgekeerd. Deze soorten vormen een groep met, waarschijnlijk, een brede ecologische amplitude voor een aantal milieufactoren (eurytoek). We noemen alleen de niet-parasitaire soorten: *A. barbilabris*, *A. flavipes*, *A. haemorrhoea*, *A. minutula*, *A. nigroaenea*, *A. subopaca*, *B. lapidarius*, *B. pascuorum*, *B. terrestris*, *H. tumulorum*, *L. calceatum* en *L. morio*.

In Kwinteloijen en Plantage Willem III – respectievelijk met 28,3% en met 7,5% ‘unieke’ soorten- komen naast bovengenoemde eurytoeke soorten veel soorten voor die wat betreft hun nest gebonden zijn aan, vaak pleistocene, zandgrond: *A. synadelpa*, *A. cineraria*, *A. helvola*, *A. ovatula*, *A. vaga* en *C. cunicularius*. Het zijn karakteristieke soorten voor droog schraalland en ruderaal terrein op hoge gronden, met vaak wilgen in de buurt. In de uiterwaard komen er naast de kerngroep 20,7 % ‘unieke’ soorten voor, vooral de kleiminnaars: *A. chrysoseles*, *A. proxima*, *L. pauxillum* en *L. sexnotatum*. We kunnen ze karakteristiek noemen voor o.a. de stroomdalgraslanden.

Literatuur

- Bal, D., H.M. Beije, M. Fellingier, R. Haveman, A.J.F.M. van Opstal & F.J. van Zadelhoff, 2001. Handboek natuurdoeltypen. - LNV, Wageningen, 832 p.
- Berendsen, H.J.A., 2005. Landschappelijk Nederland. - van Gorcum, 247 p.
- Peeters, T.M.J., I. Raemakers & J. Smit, 1999. Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Apidae). - EIS-Nederland, Leiden, 226 p.
- Peeters, T.M.J. & M. Reemer, 2003. Bedreigde en verdwenen bijen in Nederland (Apidae s.l.). - Stichting EIS-Nederland, Leiden, 96 p.
- Peeters, T.M.J., C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.F. Klein, V. Lefeber, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit & H.H.W. Velthuis, 2004. De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). - Nederlandse Fauna 6. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden, KNNV Uitgeverij, Utrecht & European Invertebrate Survey – Nederland, Leiden, 507 p.
- Smit, J., 2001. Hymenoptera. - In: Smit, J. (red.) Stikke Trui. - Insectenwerkgroep KNNV-afdeling Arnhem: 89 – 111.
- Smit, J., 2000. Voorjaarsweekeinde te Amerongen. Bijen en wespen. - Veelpoot 11(1): 17-18.
- Weeda, E.J., W.A. Ozinga & G.A.J.M. Jagers op Akkerhuis, 2006. Diversiteit hoog houden. Bouwsteen voor een geïntegreerd natuurbeheer. - Alterra rapport 1418, Wageningen, 246 p.

Summary

About ten members of the NEV section Hymenoptera made a collection trip to three nature development areas near Rheden (Utrecht). We presents the results in two ways: one on the species level and the other on the community level. On the species level we sum up the aculeate species of each area, their rareness and their place in the Red List. Some suggestions are made how to protect the rare and endangered species. On the community level we link the species in an community diagram. Then we try to determine which species are and which are not characteristic for a special habitat, in this case a sandpit (Kwinteloijen) and an grassy riverbank (Palmerswaard). We distinguish a group of eurytoc species that appears in each area. The sandpit habitat and the riverbank habitat had also their own, more charaseristic group of species.